

чення до сих пір не є єдиним на Закарпатті. Багато залишається прихильників «русинської» ідентичності.

В радянський час визнання себе українцем не було чимось забороненим. Українці в національній ієрархії Радянського Союзу стояли на другому місці після титульної нації — росіян. Українці розглядалися кремлівським урядом, як народ, який можна найшвидше й найлегше зрусифікувати, щоб поповнити російське домінування над іншими неросійськими народами. Однак в добу Перебудови стався справжній вибух національного самоствердження в Україні. Поняття «українець» тепер наповнилося дійсним національним змістом: самоідентифікація, територія, мова, культура, традиції.

Ж. Ковба (м. Київ)

Релігійне життя на теренах України в період Другої світової війни

Проблематика Другої світової війни в сучасній українській та зарубіжній історіографії незалежно від предмету дослідження одночасно зумовлена як наповненням готових схем додатковими або новими фактами, так і освоєнням нових, або недостатньо вивчених явищ.

Інформація про життя населення в період німецької (а для Західної України і радянської) окупації існує в двох іпостасях: наукових і популярних текстах різного ступеня заангажованості і політизації (за тематикою: специфіка окупаційних режимів, збитки, опір, героїзм, селективно обрані персоналії) і не артикульованої пам'яті так званого закритого покоління тих, які пережили війну, їхніх найближчих нащадків.

Окупаційна екзистенція в Україні нині є радше пам'яттю ніж класичною історією. Це прямо стосується релігійного життя, хоч існують дослідження різного способу політизованості, які стосуються діяльності Церкви, Костелу, юдейських релігійних осередків, жертв серед духовенства, вірних.

Предметом вивчення не стали буденне життя духовних осіб і вірних, релігійні практики чи їхня відсутність як зв'язку людини з Богом, вплив цих зв'язків чи їх відсутності на прийняття рішень, поведінку особистості, групи, етно-політичних, етно-професійних спільнот. Не визначе-

ний обсяг категорії «релігійне життя». Існують версії: життя Костелу, Церкві, дотримання діапазону Заповідей у повсякденному житті, типові конфесійні релігійні практики, приналежність до певної конфесії, наявність власних релігійних організацій.

Пропонується наступне визначення категорії «релігійне життя»: актуалізація у повсякденному житті, в екстремальних умовах зв'язків з Богом, особистісні й групові цінності, традиція, символіка, свідомо чи підсвідомо мотивовані Декалогом, внутрішня (духовна), соціальна, практична, душпастирська діяльність, уявлення й тлумачення дійсності та майбутнього (життя, смерть, спасення, гріх, страх Божий, Божі кара чи благословення).

Форми і зміст релігійного життя на теренах України різнилися залежно від ступеня збереження релігії (схід і захід), зон окупації, динамічності зовнішніх впливів, правового (безправного щодо євреїв), трудового, сімейного статусу, ставлення окупантів до різних конфесій і релігії взагалі. Вони були демонстративно активними у християн Західної України, в Українській Повстанській Армії, польських воєнізованих підпільних угрупованнях, серед членів похідних груп ОУН, індивідуально скритими на сході України, в червоних партизанських загонах, радянській армії. Спільною сутністю була віра в Божу волю, Боже благословення, спасення на землі чи на небі, молитва, як засіб утримання зв'язку з Богом, страх Божого гніву, збереження людяності, толерантність до ближнього.

У різних регіонах України залежно від зон окупації, наявності чи відсутності релігійного життя міжвоєнного періоду по різному актуалізувалися форми релігійності у неперервному буденному циклі існування: календар, народження, (хрещення, обрізання), шлюбність, смерть, міжособова, міжгрупова комунікація, вплив християнського духовенства, юдейських цадиків, рабинів.

Формами релігійного життя були внутрішнє управління, комунікація кліру у Церкві і Костелі, богословське вчення (пастирські листи ієрархів, публікації у церковних виданнях Східної Галичини) про гріх, покарання, християнські обов'язки, а також діяльність легальних (монаші сиротинці, кухні, лікарні) і нелегальних (Жегота, польські і українські допомогіві комітети ув'язненим) осередків.

У християнських конфесіях негативно впливало продовження міжконфесійного протистояння, певна політизація душпастирської праці. У єврейських спільнотах (гетто Східної Галичини, Трансністрії) позитивну роль відіграло об'єднання всіх напрямів юдаїзму на ґрунті етнічності. Особливі прояви релігійності були у трудових, концентраційних таборях, навіть таборах смерті типу Яновського (м. Львів).

Попередній аналіз невеликої кількості опублікованих спогадів (Д. Кахане «Щоденник Львівського гетто», К. Левін «Ілюзії подорожного», Є. Наконечний «Шоа у Львові»), усного передання тих, які пережили війну (особливо праведників народів світу, визнаних і не визнаних, які, ризикуючи власним життям і життям родини, рятували євреїв, тих, які допомагали військовополоненим, сусідам, незнайомим знедоленим людям), їхніх нащадків дозволяє вважати, що своє виживання, збереження людяності, вони прямо пов'язують з Божим благословенням, випробування, горе, навіть зраду вважають гріхами, Божою карою за богозневагу, переступи Божих заповідей.

Д. Омельчук (м. Сімферополь)

До питання про лояльність населення України владі в роки Великої Вітчизняної війни

Проблема вибору поставала надзвичайно гостро перед тими, хто опинився віч-на-віч з окупантами. В першу чергу це стосується людей, які залишились на захопленій території. Існують територіальні відмінності (Захід–Схід), часові (сорок перший чи сорок третій рік). Найбільш окладним буде питання про етнічні відмінності: кого було більше серед колаборантів — українців, кримських татар чи вірменів, або росіян.

Проблема лояльності населення режиму в 1920–30-ті роки існувала постійно. Революційні перетворення в країні змінили на гірше соціальний, а відтак і майновий стан сотень тисяч людей. До того ж всі «колишні» розглядались владою як потенційні вороги. Нові радянські управлінці далеко не завжди відповідали уявам про кришталєво-чесного партійця. Багато хто дуже активно дбав про себе, в той час як життєвий рівень значної частини населення залишався нижче дореволюційного. Соціалістичне будівництво як складова соціальної інженерії зірвало із звичного місця, здебільшого проти власної волі, мільйони людей, які важко адаптувались до нових незвичних і некомфортних умов. Перш за все йдеться про масштабне переміщення сільських мешканців до міст з їх побутовою необлаштованістю. Між іншим можна стверджувати, що частина населення очікувала зміни влади, вважаючи, що «комуністи довго не протримаються». Ці надії пов'язувались переважно із зовнішнім фактором — війною.